

Увод в когнитивно-преживелищната теория за Аз-а. Съдържание на преживелищната система

Г. Карастоянов

Военна академия „Г. С. Раковски“

karastoyanov@abv.bg

Резюме. Статията продължава представянето на Когнитивно-преживелищната теория за Аз-а, анализирайки съдържанието на преживелищната система, фокусирайки се върху базисните потребности и вярвания. Според Когнитивно-преживелищната теория съществуват две главни базисни потребности (хедонистичният принцип и потребността от контрол на възбудата) и четири подчинени базисни потребности. Последните са източник на четири кореспондиращи им базисни вярвания, които хората придобиват, на основата на удовлетворяването или фрустрацията на потребностите. Базисните вярвания и базисните потребности са сред най-важните конструкти на имплицитната теория за реалността.

Ключови думи: когнитивно-преживелищна теория за Аз-а

Когнитивно-преживелищната теория е глобална теория за личността, която заменя неадаптивното несъзнавано на Фройд с адаптивно несъзнавано. Тя се основава на три основни допускания (Epstein, 2010):

1. Хората обработват информацията чрез две независими, взаимодействащи си концептуални системи – предсъзнателната „преживелищна система“ и съзнателната „рационална система“.
2. Преживелищната система се подбужда от емоциите.
3. Съществуват две главни базисни потребности (super-ordinate basic needs) и четири подчинени базисни потребности (subordinate basic needs).

Хората действат чрез две различни системи за преработка на информацията – ра-

ционална и преживелищна, които действат както паралелно, така и последователно и си взаимодействат. Несъзнаваната психична регулация; може да бъде разбрана чрез действието на преживелищната система, която автоматично се учи от опита (преживяванията), без да го осъзнаваме и без усилия насочва поведението. Тя има два фундаментални компонента – съдържание и процес.

В статията „Увод в когнитивно-преживелищната теория за Аз-а. Предпоставки и развитие на концепцията за дуалната преработка на информацията“ анализирахме процеса, чрез който преживелищната система действа – принципа на асоциативно-учене. Преживелищна система създава собственото си съдържание от имплицитни вярвания, чрез автоматично учене от опита. Без да се осъзнава, имплицитни-

* Първите две допускания бяха представени и анализирани в статията „Увод в когнитивно – преживелищната теория за Аз-а. Предпоставки и развитие на концепцията за дуалната преработка на информацията“.

те вярвания след това влияят на това как човек интерпретира събитията, действия и мисли съзнателно. Съдържанието на системата се състои от имплицитни вярвания, автоматично придобити при асоциативно учене. Имплицитните вярвания не съществуват като изолирани репрезентации (представи), а са организирани в имплицитна теория за реалността, която определя как хората виждат себе си, другите и неживия свят.

БАЗИСНИ ПОТРЕБНОСТИ

Третото основно допускане в теорията е свързано с основните потребности. За да намали нивата на общност на имплицитните потребности, Епщайн ги разделя на три нива: базисни, потребности от средно ниво и потребности от ниско ниво. Почти всички основни теории за личността предполагат наличието на една базисна потребност. Първоначално Когнитивно-преживелищната теория допуска наличието на три основни потребности (Epstein, 1973), след 1994 г. са увеличени на четири (Epstein, 1994), а след 2010 г. Епщайн предпочита да говори за шест основни потребности (Epstein, in press). Това са хедонистичният принцип, потребността от стабилна и съгласувана концептуална система, потребността от себеутвърждаване, потребността от свързаност и потребността от поддържане на възбудата (араузьла) в хомеостатични граници. Ще представим накратко базисните потребности, според Епщайн:

Хедонистичният принцип. Зигмунд Фройд пръв предлага принципа на удоволствието, като единствена базисна потребност, който представя мотивацията да се търси удоволствие и избягва болка (Фройд, 1993). Редица психолози, работещи в контекста на теориите за научаването, възприемат принципа на удоволствието в тяхното схващане за подкреплението. Например Торндайк предлага „закона за ефекта“ (law of effect), според който реакцията, която е последвана от позитивен афект, се подкрепя и следователно хората проявяват склонност да я възпроизведат,

докато реакции, които са последвани от негативен афект, се избягват.

Потребността от контрол на араузьла (възбудата). В край на 40-те години на миналия век Кларк Хъл предложи по-различна интерпретация на подкреплението – то се случва, когато реакцията е последвана от намаляване на повишеното преди това състояние на възбуда (напрежение). Хъл разглежда нивото на такова състояние на възбуда; като съвкупност от всички биологични състояния на отбягване и стремеж (напр. глад, жажда, сексуално желание, болка и др.), които са активни в момента (Hull, 1935). Известният руски учен Иван Петрович Павлов изследва церебралната възбуда (араузьла в главния мозък) и установява потребността да се предпази мозъка от прекомерна възбуда. Той публикува данни, според които, когато кортикалната (коровата) възбуда нарасне, тя отключва задържаща реакция, която предизвиква аномалии в условния рефлекс (кондицирания отговор) – например да отговориш по-силно на слаб, а не на силен стимул (т. нар. от него „парадоксални отговори“). Когато се достигне достатъчно състояние на задържане (етап, който той нарича трансмаргинално задържане), установеният от по-рано условен рефлекс изчезва (Павлов, 1973).

Според Епщайн, това е универсална потребност, която може да доминира над всички останали базови потребности и е в състояние да разруши когнитивното функциониране, както е допуснато още през 1932 г. от Уолтър Кенън във фундаменталния му труд за хомеостазата „Мъдростта на тялото“ (Cannon, 1932). Важно е да се отбележи, че не само високите нива на възбуда дестабилизируют човешкото функциониране, ниските нива на кортикална възбуда имат същия ефект (например при сензорна депривация). Изхождайки от това, че индексите на възбуда не са в особено тясна връзка, поради различия във функции на отделните видове възбуда и центровете, които ги контролират, Епщайн приема наличието на едно общо състояние на възбуда, обхващащо всички форми (автономна възбуда, кортикална възбуда, мускулно на-